

До питання трактування терміну «дистанційне навчання» у вітчизняній науці

Маргарита Носкова¹

Опубліковано	Секція	УДК
27.01.2023	Освіта/Педагогіка	37.018.43

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8369123>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Здійснено контекстний аналіз трактування поняття "дистанційне навчання" у вітчизняній науці. Проаналізовано відмінності у трактуванні дефініції вітчизняними і закордонними науковцями. Досліджено зв'язок понять «дистанційне навчання», «кореспондентське навчання» та «заочне навчання», а також англійськими термінами «e-learning», «online learning» тощо; генезис поняття «дистанційне навчання» у нормативних документах, дослідженнях науковців впродовж останніх 25 років. Виявлено, що зміни у сприйнятті терміну «дистанційне навчання» як форми організації навчання, педагогічної технології, способу і засобу навчання відбулось під впливом зовнішніх факторів, а саме: окупація частини території України у 2014 році; обмеження, через пандемію COVID-19; повномасштабна війна з росією. Зовнішні фактори сприяли змінами у законодавстві, що уможливили поширення дистанційного навчання в Україні.

Ключові слова: дистанційне навчання, форма організації навчання, педагогічні технології, дистанційні технології.

Regarding the interpretation of the term "distance learning" in domestic science

Annotation. The article is devoted to the contextual analysis of the interpretation of the concept of "distance learning" in domestic science. In particular, the focus is on the ambiguity of the term. The differences in the interpretation of the definition by domestic and foreign scientists are analyzed. The relationship between the concept of "distance learning" and the concepts of "learning through correspondence" and "correspondence learning" was revealed, namely that for Ukrainian education, correspondence learning involves a special form of organization of learning that combines face-to-face and independent forms of knowledge acquisition, which corresponds to its interpretation as "blended learning" in foreign science. The connection between the domestic interpretation of the definition and the English terms "e-learning", "online learning", "electronic learning", "virtual learning", "Internet learning" was also revealed. The genesis of the concept of "distance learning" has been studied, traced in regulatory documents and researches of Ukrainian scientists over the past 25 years. Attention is focused on changing the perception of distance learning exclusively as a form of educational organization to a complex concept that also includes pedagogical technologies, methods and

¹ кандидат педагогічних наук., доцент, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, директор центру інноваційних освітніх технологій, Національний університет «Львівська політехніка», 79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4361-737X>.

means of learning in the last 5 years, which is caused by external and internal factors. It is noted that changes in the perception of distance learning as a complex pedagogical phenomenon took place under the influence of several external factors, namely: 1) the occupation of part of the territory of Ukraine in 2014 2) restrictions in connection with the COVID-19 pandemic 3) full-scale war with Russia External factors contributed to changes in legislation that enabled the spread of distance learning in educational institutions of Ukraine, which, in turn, led to the introduction of distance learning in educational institutions of different levels of education and forms of ownership.

Keywords: distance education, form of organization of education, pedagogical technologies, distance technologies.

Вступ

Сучасний світ складно уявити поза цифровими технологіями. Їх розвиток беззаперечно стали визначальними для подальшого розвитку людства, тим самим змушуючи кожного з нас використовувати їх у побуті, в професії, у спілкуванні та дослідженнях. Освіта, як галузь економіки також змушена змінюватись, впроваджувати цифрові технології у освітній процес. Пандемія COVID-19 змусила весь світ переглянути своє ставлення до традиційних форм організації навчання і змусила швидко оволодівати технологіями дистанційного навчання. В короткий відтинок часу дистанційне навчання з категорії інноваційних форм та методів навчання перейшло в категорію єдино можливої та доступної форми його проведення.

У різних країнах світу практика використання дистанційного навчання у закладах освіти виявилась різною. Також різними виявились погляди на сутність, зміст, можливості досвід використання дистанційного навчання у процесі викладання навчальних дисциплін. Зокрема, дистанційне навчання як наукову проблему досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці [1] В. Биков, Ю. Богачков, І. Блощинський, І. Воротникова, Н. Жевакіна, Д. Кіген, К. Колос, В. Кухаренко, Н. Морзе, М. Мур, О. Овчарук, Є. Смірнова-Трибульська, П. Стефаненко, Б. Холмберг, Б. Шуневич тощо.

Метою даної статті є дослідити динаміку змін у трактуванні поняття «дистанційне навчання» у вітчизняних науковців та нормативно-правових документах, а також сформулювати сучасне визначення даного поняття.

Результати

Сучасне трактування терміну «дистанційне навчання» доволі багатоаспектне. Зважаючи на актуальність та затребуваність, дистанційне навчання як форма організації освітнього процесу, як педагогічна технологія, як спосіб передачі інформації, як засіб для забезпечення реалізації індивідуальної траєкторії навчання тощо, залишається в центрі наукових дискурсів науковців. Зараз, після майже трирічного безперервного дистанційного марафону у більшості закладів освіти світу, в науці існує доволі широкий спектр визначення сутності та особливостей цього педагогічного явища. Розглянемо їх більш детально.

О. Гончаренко та С. Шматков наголошують на ключових відмінностях дистанційного та традиційного навчання зазначаючи, що у ДН відбувається «повне оновлення педагогічних технологій навчання, що мають відрізняються від традиційних, які ґрунтуються на так званих правилах «трьох єдностей» класичного театру: єдність часу, місця і дії (фіксований графік, постійна аудиторія, режим навчання, спланована педагогічна дія). Правила замінилися на «три гнучкості»: гнучкий графік, гнучкість простору і часу, диференційовані способи педагогічної дії» [1, с.232].

Д. Шеррон та Дж. Бітчер у статті «Дистанційне навчання. Перехід до інтерактивності» (1997) зауважили особливість дистанційного навчання: «дистанційне навчання має парадокс: воно впевнено ствердило своє існування у світі, але не в змозі дати визначення, що воно таке» [2, с. 25]. Минуло чверть століття, але однозначного трактування поняття все ще немає. Водночас ключова ознака дистанційного навчання залишається незмінною – навчання на відстані з використанням інтернету, ІКТ та (або) цифрових технологій.

Найперше, варто окреслити відмінність трактування поняття «дистанційне навчання» за кордоном і в Україні.

Для переважної більшості країн англомовного світу дистанційне навчання бере початок від кореспондентського навчання, тобто навчання на відстані за допомогою листування викладача та учня (здобувача освіти), що базувалось на самостійному опрацюванні учнем (здобувачем освіти) навчальних матеріалів та виконання ним певних завдань, що засвідчують рівень засвоєння знань, які перевіряє, контролює та коментує викладач. Таке навчання в Україні та інших країнах колишнього Радянського Союзу прийнято називати заочним навчанням [3, с. 14].

Як правило, для організації заочного навчання використовувались традиційні способи обміну інформацією. Зокрема, для студентів-заочників проводились очні навчальні та контрольні сесії, під час яких відбувались лекційні і практичні заняття, проводились інструктажі. Відмінністю для заочників було лише те, що переважну більшість навчальної програми вони опрацьовували самостійно, виконували практичні та контрольні роботи, які приносили або надсилали у заклад освіти на перевірку.

Сучасне заочне навчання організовується за тими ж принципами однак очні сесії замінюються відеоконференціями з викладачами, а контрольні, практичні роботи й іспити студенти здають за допомогою цифрових інструментів у віртуальному освітньому середовищі закладу освіти, однак, організація навчання залишається незмінною – значна частина навчального навантаження винесена у самостійне опрацювання студентами та не передбачає зміни навчального плану навіть, якщо очний блок здійснюється за допомогою відеоконференцій та інших цифрових інструментів та інтернет сервісів. Отже, таке навчання залишається заочним, але з використанням цифрових технологій і його не варто називати інакше. Така форма навчання залишається актуальною і в зарубіжних країнах, однак її впевнено витісняє більш ефективна форма електронного навчання (e-learning), яка передбачає, зокрема, в процесі навчання активну взаємодію викладача та студентів за допомогою цифрових інструментів та дистанційних платформ. Власне, електронне навчання (e-learning) найбільш близьке за змістом та сутністю до поняття дистанційного навчання у реаліях вітчизняної науки та тлумачення цієї дефініції українськими науковцями.

Трансформація у англомовних країнах кореспондентського навчання (distance learning) у електронне навчання (e-learning) тривала впродовж кількох десятиліть наприкінці ХХ ст. початку ХХІ ст., що сприяло появі похідних від цих форм організації навчання, зокрема, online learning, electronic learning, virtual learning, internet-based learning, а також моделей поєднання очного, заочного та, власне, дистанційного навчання і змішаного навчання – blended learning [3, с. 13-30].

Саме завдяки розвитку електронного навчання, в основі якого лежить постійна взаємодія вчителя та учня за допомогою інтернет сервісів і технологій, з'явився термін «мережне навчання» (net-based study, network learning). Така взаємодія потребувала відповідних ІКТ-навичок та інтернет середовища, де ця взаємодія ставала можливою та ефективною. Поява мережного навчання пов'язано з появою інтернет сервісів Web 2.0., що суттєвою спростило використання інтернет технологій широким загалом користувачів. Власне, саме тоді, на початку 2000-х років, активне використання ІКТ та

інтернету у всіх галузях економіки викликало значний інтерес до їх використання у навчанні. Саме у цей час освіта відкриває для себе широкі дидактичні можливості новітніх ІКТ та інтернет сервісів, масово і активно починає їх використовувати, а освітні системи різних країн [2] вибудовувати власну траєкторію інтеграції ІКТ в освітню галузь.

Широкі можливості ІКТ та інтернету в світі були і залишаються для всіх за замовчуванням однаково доступними, однак їх інтеграція й проникнення у сфери економіки та життя безпосередньо залежать від фінансового добробуту країни, її стабільності та рівня ВВП. Використанням цифрових технологій в освіті потребує на початкових етапах великих капіталовкладень, а на подальших етапах, постійного супроводу і оновлення технічного парку, постійного фінансування для навчання персоналу тощо. Розвиток дистанційного навчання (e-learning) неможливе без системного підходу на державному рівні й зацікавленості та доступності можливостей на місцевих рівнях, без розуміння сутності та значення цих процесів.

На жаль, в Україні з часів незалежності не було фінансової можливості забезпечити значні зміни у впровадженні ІКТ у вітчизняну освітню систему і розвиток дистанційного навчання. Використання ІКТ, інтернет сервісів та дистанційних технологій підтримувалось, але не фінансувалось на належному рівні і тому цілком залежало від донорських та проєктних асигнувань, активності керівників освітніх закладів та регіональних органів управління освітою.

Можемо припустити, що саме через недостатню увагу держави до впровадження у освітній процес сучасних систем віддаленого навчання, з використанням відповідних дистанційних платформ, українська освіта суттєво відставала від світових тенденцій розвитку дистанційних і змішаних форм навчання, їх дослідження та адаптації. На фоні активного впровадження окремих інтернет сервісів у очне навчання, використання ІКТ для викладання окремих предметів було втрачено можливість повноцінного розвитку ДН – як активної форми віддаленої організації навчальної діяльності усіх учасників освітнього процесу і, як результат, відбулась часткова підміна понять, принципів організації ДН, накладання окремих його елементів на звичну очну форму.

Визначення терміну «дистанційне навчання» у сучасній вітчизняній науці має доволі багато тлумачень і за хронологією їх формулювань можна відслідкувати динаміку зміни поглядів на сутність процесу, його особливостей та розвитку як форми організації та технології навчання.

На ранніх етапах становлення е-навчання дистанційне навчання у вітчизняній науці трактувалось, у першу чергу, як форма організації навчання. С. Гончаренко в Українському педагогічному словнику (1997) дає таке визначення [2] «форма навчання, коли спілкування між викладачем і студентом або вчителем і учнем відбувається за допомогою листування, магнітофонних, аудіо- та відеокасет, комп'ютерних мереж, кабельного та супутникового телебачення, телефону чи телефаксу тощо» [5, с.92].

В. Биков, як автор статті «Дистанційне навчання» у «Енциклопедії освіти» (2008) наводить таке визначення: «форма організації і реалізації навчально-виховного процесу, за якою його учасники (об'єкт і суб'єкт навчання) здійснюють навчальну взаємодію принципово й переважно екстериторіально (на відстані, яка не передбачає безпосередню навчальну взаємодію учасників віч-на-віч, коли учасники територіально перебувають за межами можливої безпосередньої навчальної взаємодії і коли у процесі навчання їх особиста присутність у певних навчальних приміщеннях навчального закладу не є обов'язковою)» [5, с. 191]. І тут же зазначає, що в залежності від «характеру організації навчальних комунікацій між учасниками навчально-виховного процесу та організаторами освіти і способу побудови комунікаційного каналу навчального середовища (транспортної системи доставки навчальних об'єктів) розрізняють

традиційне дистанційне навчання (заочна форма навчання) і електронне дистанційне навчання» [5, с. 191].

У Положенні про дистанційне навчання (2013) також знаходимо визначення «дистанційна форма навчання – форма організації навчального процесу у закладах освіти (ВНЗ, ЗПО, ПТНЗ, ЗНЗ), яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання та передбачає можливість отримання випускниками документів державного зразка про відповідний освітній або освітньо-кваліфікаційний рівень» [6, Розділ 1, п.1.6, абзац 4].

Однак, вже за рік, у 2014, автори навчального посібника «Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів» трактуючи дефініцію «дистанційне навчання» зазначають зв'язок дистанційного навчання з освітніми технологіями. На їх погляд, дистанційне навчання «представляє собою нову організацію освіти, що ґрунтується на використанні як кращих традиційних методів отримання знань, так і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також на принципах самоосвіти. Воно призначене для широких верств населення незалежно від матеріального забезпечення, місця проживання та стану здоров'я. Дистанційне навчання дає змогу впроваджувати інтерактивні технології викладання матеріалу, здобувати повноцінну вищу освіту або підвищувати кваліфікацію» [7, с.6].

Р. Гуревич, О. Шестопалюк, Л. Конашевський та О. Конашевський у навчальному посібнику «Комп'ютерно орієнтовані засоби та мультимедійні технології навчання» (2012) трактують дистанційне навчання як освітній «цілеспрямований інтерактивний процес взаємодії викладача та здобувача вищої освіти, що ґрунтується на використанні сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, які дозволяють здійснювати навчання на відстані, а отже, надає можливість отримувати освіту у процесі виробничої діяльності, за місцем проживання, можливість організації процесу самоосвіти, планування та здійснення індивідуальної освітньої траєкторії залежно від власних можливостей і потреб, поширює коло людей, яким доступні всі види освітніх ресурсів поза віковими, соціальними обмеженнями, станом здоров'я, підвищує соціальну та професійну мобільність населення» [8, с. 70].

Від 90-х років ХХ ст. і до 2016 року дистанційне навчання у вітчизняній науці та практиці розглядалось переважно як інноваційна форма організації освітнього процесу, яка прийнятна для навчання здебільшого дорослих. Через певні складнощі у впровадженні дистанційного навчання викликані недосконалістю нормативних документів у закладах загальної середньої освіти дистанційна форма навчання практично не використовувалась, а у закладах вищої освіти використовували елементи дистанційного навчання, наприклад, розміщення певних освітніх ресурсів у віртуальному навчальному середовищі для студентів заочної форми навчання, використання веб-конференцій для проведення окремих лекційних занять або консультацій тощо. Загалом, масового впровадження дистанційного навчання у закладах освіти не було.

Після окупації території Донбасу та Криму російськими військами, значна кількість учнів та студентів закладів освіти опинились на окупованих територіях і були позбавлені можливості продовжувати навчання очно в українських школах та університетах. Це стало суттєвим поштовхом для активного впровадження повноцінного дистанційного навчання. Однак, це все ще залишалось окремим випадком у вітчизняній системі освіти, тому відбувалась адаптація організації віддаленого навчання таких учнів до традиційних форм очного навчання у поєднанні з екстернатом, а здебільшого дистанційного навчання потребували саме учні загальноосвітніх шкіл.

Однак, уже в цей період українські науковці зосереджуються на методичних та дидактичних можливостях дистанційного навчання, розглядають його як інноваційну педагогічну технологію, яка має широкі інтерактивні можливості та дозволяє

забезпечувати дидактичну різноманітність. Дуже багато уваги у 2015-2019 рр. у наукових дискусіях приділяється проблемі вибору дистанційної платформи та створенню ефективного освітнього середовища у закладі освіти, авторизації користувача та його ідентифікації, а також ідентифікації та авторству виконаних учнем(студентом) практичних та контрольних робіт. Активного обговорюються способи та методи запобігання плагіату, списуванню тощо. Пошуки вирішення конкретних проблем, пов'язаних з адаптацією систем управління навчанням (LMS) призвело до більш детального аналізу особливостей, можливостей і обмежень дистанційного навчання.

Н. Морзе з колегами науковцями О. Глазною та М. Мокрієвим у навчальному посібнику «Методика створення електронного навчального курсу (на базі платформи дистанційного навчання Moodle 3)» (2016) розглядає дистанційне навчання як одну з освітніх технологій електронного навчання разом з іншими освітніми технологіями як от технологію змішаного навчання, комп'ютерно-орієнтованого навчання, веб-орієнтованого навчання, мобільного навчання [9, с. 11]. У їх трактуванні «дистанційне е-навчання – освітня технологія, якій викладач та студент віддалені один від одного істотною відстанню, а спілкування викладача та студента відбувається головним чином з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, найчастіше інтернет та систем мобільного зв'язку. Характерною рисою ДН є використання спеціалізованих програмних продуктів – систем управління навчанням (LMS), у яких електронні навчальні ресурси подано у вигляді структурованих дистанційних курсів; LMS, як правило, використовують синхронні та асинхронні методи е-навчання» [9, с. 17-18].

В. Кухаренко у трактуючи дефініцію наголошує на його інтерактивності і на зв'язку дистанційного навчання з законами дидактики та традиційним навчанням особливістю якого є активне використання інтернет технологій. Так у 2016 році науковець у монографії «Теорія та практика змішаного навчання» (2016) зазначає, що дистанційне навчання «це взаємодія педагога та студентів між собою на відстані, яка висвітлює всі притаманні навчальному процесу компоненти (мета, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання) специфічними засобами інтернет технологій» [10, с. 3]. У 2019 році у навчальному посібнику «Тьютор дистанційного та змішаного навчання» науковець трактує дистанційне навчання як «організований засобами ІКТ з використання дистанційного курсу навчальний процес, якому притаманні всі особливості звичайного (очного) навчального процесу» [11, с.6].

Масовий вимушений перехід на дистанційне навчання через пандемію COVID-19 змусив педагогічну спільноту не лише швидко оволодівати методами, прийомами та інструментами дистанційного навчання, а й переглянути погляд на нього. В першу чергу, відбулись зміни у трактуванні дистанційного навчання у нормативній базі, яка, власне, унормовує процес впровадження і використання дистанційного навчання у закладах освіти. У 2020 році було затверджено Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. Цей документ відкрив новий етап у розвитку дистанційного навчання в Україні остаточно затвердивши цю форму навчання як рівноцінну традиційним очній та заочній формам навчання. Тут читаємо таке визначення дистанційного навчання: «організація освітнього процесу (за дистанційною формою здобуття освіти або шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти) в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх як правило опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій» [12, Розділ 1, п. 2, абзац 4].

Водночас у інших законодавчих та нормативних документах були внесені зміни, які дозволили, по-перше, забезпечити можливість організації освітнього процесу у

зкладах освіти в умовах тотальних пандемічних обмежень, по-друге, надати нового статусу дистанційному навчанню, який не потребував додаткового обґрунтування його можливостей, ефективності, відповідності державним стандартам тощо, по-третє, відкрив широкі можливості для впровадження дистанційного навчання у закладах освіти різних рівнів та форм власності.

У колективній праці науковців інституту педагогіки Академії педагогічних наук України «Дистанційне навчання в умовах карантину: досвід та перспективи» (2021) представлено сучасний погляд на дефініцію, на їх погляд, це «нова педагогічна технологія або комплекс, що використовує у взаємодії та взаємодоповненні всі відомі технології навчання й керується основними законами педагогіки, хоч і трансформує їх згідно з новими умовами навчання та потребує певного переосмислення в рамках освітніх закладів» [13, с. 21].

М. Роблієр та Дж. Едвардс у книзі «Інтеграція освітніх технологій у викладання» у 2000 році зазначають, що дистанційне навчання «це процес набуття знань і навичок шляхом опосередкованого навчання, що охоплює всі технології та інші форми навчання на відстані ... передбачає викладання за допомогою використання телекомунікаційних технологій для обміну навчальними матеріалами як то аудіо-, відео- та інші дані» [14, с. 192]. Як бачимо, для вітчизняної науки знадобилось ще 20 років, щоб прийти до близького за змістом тлумачення терміну «дистанційне навчання».

Вважаємо за доцільне запропонувати власне уточнене трактування поняття «дистанційне навчання», що відповідає сучасному етапу розвитку вітчизняної освіти: Дистанційне навчання є освітньою технологією, що доступна широким верствам населення, здатне задовільнити потреби у набутті знань, умінь, навичок, формуванні та розвитку ключових і фахових компетентностей особистості незалежно від віку, статі, місця перебування завдяки активному використанню інтернет технологій, цифрового інструментарію, систем управління навчанням та інших засобів і ресурсів, що використовуються за законами дидактики, принципами відкритої безперервної освіти. Також дистанційне навчання є одною з форм організації освітнього процесу, що характеризується віддаленою взаємодією його учасників за допомогою цифрових та інноваційних педагогічних технологій.

Широкомасштабне вторгнення росії у лютому 2022 року змусило мільйони українців покинути рідні домівки, перервати навчання, шукати інші заклади освіти. Кілька мільйонів учнів шкіл, студентів, викладачів опинились за кордоном, в окупації або у інших регіонах України. Продовжити навчання за українськими освітніми програмами стало можливим лише дистанційно. Уже у середині березня 2022 року, відповідно до розпорядження Міністерства освіти і науки України, заклади освіти, які не перебували в окупації відновили навчання саме дистанційно. При цьому у кожного сформувались індивідуальні особливості та обмеження для продовження навчання, які за жодних обставин не можливо було вирішити традиційними формами навчання. Звичайно, дистанційне навчання в умовах пандемії і в умовах війни суттєво відрізняється. Однак, пандемічний досвід став фундаментом для організації дистанційного навчання часів війни. Це дозволило зберегти педагогічні та науково-педагогічні колективи, учнів та студентів, зберегло зв'язок з неокупованою Україною та надією на краще тих, хто потерпає від окупації, зв'язок з рідною землею тим, хто опинився далеко за кордоном. Відкрив для вчителів та викладачів нові інструменти та способи навчання, контролю, моніторингу освітніх досягнень, вирішив низку проблем, які здавались складними у мирний час, і сформував нові виклики, які були неможливими до війни.

Висновки

Впродовж майже 20 років дистанційне навчання в Україні сприймалась та трактувалась у нормативних документах та наукових дослідженнях здебільшого як інноваційна форма організації освітнього процесу, що використовується в окремих закладах освіти. Лише з початком пандемії COVID-19 ставлення до дистанційного навчання змінилось. Практичне масове використання дистанційного навчання як єдиної можливої форми та способу навчати призвело до зміни поглядів та викликало нову хвилю зацікавлення науковців.

Зараз трактування терміну «дистанційне навчання» розглядається у площині форми організації освітнього процесу, педагогічної технології, що базується на класичних законах педагогіки і дидактики та способу забезпечення індивідуальної траєкторії навчання для тих, хто навчається. Дистанційне навчання як науковий феномен все ще залишається у центрі наукових розвідок, набуває нового змісту та перспектив для досліджень.

Мусимо визнати, що дистанційне навчання як масове явище в Україні відбулось. Ще є дуже багато питань щодо його якості, готовності усіх учасників освітнього процесу до його використання. Це залежить, у першу чергу, від готовності педагогів використовувати дистанційне навчання як педагогічну технології у процесі викладання навчальних дисциплін. Отже, перед українськими педагогами постала гостра потреба навчитися вчитися і вчити дистанційно, що є предметом наших подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Гончаренко О. В. Шматков С. І. Дистанційне навчання у післядипломній професійній освіті (досвід Франції) [Електронний ресурс] // Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : збірник науково-методичних праць II всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 19 травня 2016 р., Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – С. 229-235. – Режим доступу: <https://docplayer.net/73324296-Distanciyne-navchannya-start-iz-sogodennya-v-maybutnie.html>
2. Sherron D., Boettcher J. Distance Learning The Shift to Interactivity. CAUSE Professional Paper Series. 1997. P. 18–41.
3. Шуневич Б. І. Дистанційне навчання в системі вищої освіти Європи та Північної Америки : Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 365 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 251.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 р. № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» [Електронний ресурс] / М-ва освіти і науки України // Верховна Рада України. Законодавство України: [офіц. портал] . – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
7. Вишнівський В. В. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів : навч. посіб. / В. В. Вишнівський, М. П. Гніденко, Г. І. Гайдур, О. О. Ільїн ; Держ. ун-т телекомунікацій. – Київ : Держ. ун-т телекомунікацій, 2014. – 140 с.
8. Гуревич Р. С., Шестопалюк О. В., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л. Комп'ютерно орієнтовані засоби та мультимедійні технології навчання :

- навчальний посібник; за редакцією проф. О. В. Шестоपालюка. – Вінниця: ТОВ Фірма «Планер», 2012. – 619 с.
9. Морзе Н.В., Глазунова О.Г., Мокрієв М.В. Методика створення електронного навчального курсу (на базі платформи дистанційного навчання Moodle 3): Навчальний посібник. Видання 2-ге, доповнене і перероблене. – К.: «Аграр Медіа Груп», 2016. – 240 с.
 10. Теорія та практика змішаного навчання: монографія / В.М. Кухаренко С. М. Березенська, К. Л. Бугайчук, Я. Ю. Олійник, Т. О. Олійник, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко, А. Л. Столяревська: за ред. В. М. Кухаренка. – Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. – 284 с.
 11. Кухаренко В. М. Тьютор дистанційного та змішаного навчання: посібник / В. М. Кухаренко. – Київ, Міленіум, 2019. – 307 с.
 12. Наказ Міністерства освіти і науки України від 8 вересня 2020 р. № 1115; зареєстровано у Міністерстві юстиції 28 вересня 2020 р. № 941/35224 «Деякі питання організації дистанційного навчання» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – [офіц. портал]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>
 13. Дистанційне навчання в умовах карантину: досвід та перспективи. Аналітико-методичні матеріали / кол. автор. ; за заг. ред. О.М. Топузова; укл. М.В. Головка. – Київ: Педагогічна думка, 2021. – 192 с.
 14. Roblyer M.D., Edwards J. Integrating Educational Technology Into Teaching (2nd ed.) / Upper Saddle River, NJ: Merrill, 2000. □ 242 p.